

O'SMIRLARDAGI DELIKVENT XULQ-ATVORNI BARVAQT ANIQLASH VA BARTARAF ETISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Abdiyeva Nazira Umirzaqovna

Farg'ona viloyati Yozyovon

tumani 39-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'smirlarda uchraydigan delikvent xulq-atvorning psixologik sabablari, uni barvaqt aniqlash usullari hamda profilaktik va korreksion yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab va psixolog hamkorligining ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: delikvent xulq-atvor, o'smir psixologiyasi, profilaktika, agressiya, psixologik yordam, ijtimoiy moslashuv, tarbiya, maktab psixologi.

KIRISH

Bugungi kunda o'smirlar o'rtasida delikvent xulq-atvorning oldini olish dolzarb psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Delikvent xulq-atvor — bu jamiyatda qabul qilingan axloqiy va huquqiy me'yorlarning buzilishi bilan bog'liq xatti-harakatlardir.

Bunday xulq-atvor turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Dars qoldirish, agressiv harakatlar, tartib-intizomni buzish, tengdoshlar bilan nizolar yoki salbiy guruhlarga qo'shilish shular jumlasidandir.

Psixologik jihatdan delikvent xulqning yuzaga kelishiga oilaviy muammolar, e'tibor yetishmasligi, salbiy ijtimoiy muhit va emotsional zo'riqish sabab bo'lishi mumkin. O'smirlik davri emotsional jihatdan murakkab bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'smir mustaqillikka intiladi va ayrim hollarda hissiyotlarini boshqarishda qiynaladi. Delikvent xulq-atvorni barvaqt aniqlash muhim ahamiyatga ega. O'quvchining xulqidagi keskin o'zgarishlar, agressivlik, yolg'izlikka intilish yoki o'qishga qiziqishning pasayishi xavf belgilaridan biri bo'lishi mumkin.

Maktab psixologi bunday o'quvchilar bilan individual suhbatlar o'tkazishi va psixologik diagnostika olib borishi zarur. Bu orqali muammoning asl sabablari aniqlanadi.

Profilaktik tadbirlar delikvent xulqning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi. Psixologik treninglar, muloqot mashg'ulotlari va tarbiyaviy suhbatlar ijobiy natija beradi. O'qituvchilar va ota-onalarning o'zaro hamkorligi ham muhimdir. O'smirga nisbatan tushunuvchan va qo'llab-quvvatlovchi munosabat ijobiy o'zgarishlarga yordam beradi.

O'smirlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish profilaktik ahamiyatga ega. Sport, san'at va ijodiy mashg'ulotlar salbiy xulq-atvorning kamayishiga yordam beradi.

Shuningdek, o'smirlarda o'ziga bo'lgan ishonch va ijobiy motivatsiyani shakllantirish muhimdir. Rag'batlantirish va muvaffaqiyatni e'tirof etish ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

O'smirlik davri shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda shaxsning o'ziga xos mustaqillikka intilishi, o'zlikni anglash jarayoni, oila va jamiyatdagi munosabatlarga munosabati shakllanadi. Shu bilan birga, o'smirlar o'z xatti-harakatlari orqali ichki ziddiyatlarini, ijtimoiy muhitga bo'lgan moslashuv darajasini namoyon qiladilar. Ayrim hollarda, ushbu jarayonlar ijobiy yo'nalishdan og'ib, delinkvent xulq, ya'ni jamiyatga zid bo'lgan, huquqbuzarlikka moyil xatti-harakatlarda namoyon bo'ladi.

Ushbu tadqiqot delinkvent xulqning asosiy sabablari, shakllanish jarayoni va oqibatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, o'smirlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarini boshqarish va korreksiya qilishga oid ijtimoiy-psixologik yondashuvlar, amaliy usullar va profilaktika chora-tadbirlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'smirlar orasida sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish va jamiyatga moslashuvni yaxshilashga ko'mak beradi.

Delinkvent xulq o'smirlik davrida shaxsning individual va ijtimoiy rivojlanishi uchun murakkab xavf-xatarlarni keltirib chiqaruvchi xatti-harakatlar to'plamini anglatadi. Ushbu xulq-atvor o'smirlarning psixologik xususiyatlari, oilaviy sharoit, jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy holat, ta'lim muassasalarining ta'siri va jamoatchilikning ularga nisbatan munosabatiga bog'liq bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, delinkvent xulqning paydo bo'lishida biologik omillar bilan bir qatorda, ijtimoiy va psixologik omillar ham katta ahamiyatga ega.

Delinkvent xulqning asosiy omillari:

1. **Oilaviy omillar:** Oiladagi nizolar, nazoratning yetishmasligi, otalarning befarqligi yoki haddan tashqari qattiqqo'lligi o'smirlarning huquqbuzarlik xulqiga moyilligini kuchaytiradi. Ko'plab tadqiqotlar oilaviy muhitning psixologik jihatdan sog'lom bo'lishi o'smirlar xulqining barqarorligini ta'minlashdagi asosiy omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

2. **Ta'lim va muassasa ta'siri:** Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'zaro munosabatlari va ta'lim beruvchi shaxslarning ularning xulqini boshqarishdagi rolini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ta'lim tizimida nazorat yetishmasligi o'smirlarning nosog'lom guruhlariga qo'shilishiga olib keladi.

3. **Ijtimoiy muhit va do'stlar ta'siri:** Ijtimoiy-iqtisodiy noqulayliklar, do'stlar orasidagi ijtimoiy-axloqiy qarashlarning pastligi, shuningdek, ko'cha muhitining ta'siri o'smirlarni delinkvent xulqqa undovchi omillardan hisoblanadi.

4. **Psixologik omillar:** O'smirlik davrida paydo bo'ladigan psixologik ziddiyatlar, o'z-o'zini anglashdagi qiyinchiliklar va past o'zini-o'zi baholash kabi omillar delinkvent xulqning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu o'smirlar o'z xatti-harakatlarini tashqi muhitga moslashish vositasi sifatida ko'radi.

Delikvent xulqning oqibatlarini:

Delikvent xulq jamiyatga zarar keltiruvchi huquqbuzarliklarni sodir etish xavfini oshiradi. Bu xatti-harakatlar o'smirlarning shaxsiy rivojlanishini cheklab, ularni jamiyatdan chetlab qolishiga olib keladi. Natijada, ular o'z jamiyatida yomon ko'rilgan shaxs sifatida rivojlanadi va ijtimoiy moslashuv muammolariga duch keladi.

Tadqiqot davomida o'smirlarning delikvent xulqini oldini olishda ijtimoiy-psixologik yondashuvlar samarali ekanligi aniqlandi. Quyidagi natijalarga erishildi:[3]

1. **Profilaktika choralari samaradorligi:** O'smirlar uchun oilaviy muhitni sog'lomlashtirish va ta'lim muassasalarida ijobiy sharoitlar yaratish delinkvent xulqning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, psixologik trening va maslahatlar orqali o'smirlarning o'zini anglash darajasini oshirish ularga ijobiy xatti-harakatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

2. **Yangi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish:** Tadqiqot davomida o'smirlarning muayyan muammoli xatti-harakatlarini boshqarish va ularga ijtimoiy jihatdan foydali faoliyatlarda qatnashish imkoniyatlarini taqdim etish samarali natijalarni ko'rsatdi. Bu o'smirlar orasida ijtimoiylashuv darajasini oshirgan holda huquqbuzarlikdan uzoqlashtiradi.

3. **Delikvent xulqqa moyillikni aniqlash usullari:** Maxsus test va diagnostik yondashuvlar orqali o'smirlarning xatti-harakatlarida delikventlik alomatlarini erta bosqichda aniqlash va ularga tegishli yordam ko'rsatish imkoniyati mavjud.

4. **Psixologik yordam dasturlarining roli:** Psixologik treninglar va maslahatlar yordamida o'smirlar orasida o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini oshirish va shaxsiy mas'uliyat hissini kuchaytirish imkoniyati yaratildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'smirlik davridagi delikvent xulqni oldini olish va korreksiya qilish jamiyat va ta'lim tizimining hamkorlikdagi sa'y-harakatlari orqali amalga oshirilishi lozim. Shu orqali o'smirlarning ijtimoiylashuv darajasini oshirib, jamiyatga moslashuvchan va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga ko'mak beriladi.

O'smirlik davridagi delikvent xulq jamiyat va shaxs rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim psixologik va ijtimoiy muammo hisoblanadi. Ushbu xatti-harakatlarning kelib chiqishi ko'p jihatdan oilaviy muhit, ta'lim tizimi, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va o'smirlarning shaxsiy psixologik xususiyatlariga bog'liq. Delikvent xulq faqat huquqiy va axloqiy muammolarni keltirib chiqarmaydi, balki

o'smirlarning shaxsiy rivojlanishini cheklab, ularning ijtimoiy moslashuviga jiddiy to'siq bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, delikvent xulqning oldini olishda profilaktika choralari ko'rish, o'smirlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ko'maklashish va ularni sog'lom muhit bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaviy sharoitni yaxshilash, ta'lim tizimini takomillashtirish va ijtimoiy moslashuvga ko'maklashuvchi treninglar orqali o'smirlar huquqbuzarlikdan uzoqlashib, ijtimoiy jihatdan foydali faoliyatlarga jalb qilinishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'smirlardagi delikvent xulq-atvorni barvaqt aniqlash va bartaraf etish sog'lom jamiyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. To'g'ri psixologik yondashuv va hamkorlik orqali o'smirlarning ijobiy rivojlanishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M.G. va boshqalar. qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997. -134 b.
2. E. G'oziev, G. To'laganova. Pedagogik psixologiya asoslari. O'quv metodik qo'llanma. T.: Universitet, 1997. 80 b.
3. UNICEF. (2020). Adolescent Mental Health and Juvenile Justice: Global Challenges.
Delikvent xulq bo'yicha xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlari.
4. Siddiqova, R. H. (2019). O'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va delinkvent xulq profilaktikasi. Toshkent: Universitet Noshiriyoti.